

# **ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДИСТАНЦІЇ В ШЛЮБІ І СУВЕРЕННОСТІ ЯК ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ СУБ'ЄКТА**

УДК 159.923 : 316.472.4

Акімова Л. Н.

*У статті проаналізовано поняття суверенності і психологічної дистанції як основні топологічні характеристики психологічного простору суб'єкту. На основі емпіричних даних доведено, що психологічну дистанцію в шлюбі можна визначити на основі рівня задоволеності шлюбом і суверенності часових звичок. Описано лінійну залежність довжини психологічної дистанції від суб'єктивної оцінки сімейного благополуччя. Висунуто припущення, що коротка психологічна дистанція з симбіотичним типом взаємовідносин може бути індикатором як істинної психологічної близькості з інтегрованою ідентичністю, так і псевдоблизкості, при якій порушені механізми ідентифікації і відокремлення, дезінтегрована особистісна чи соціальна ідентичність.*

**Ключові слова:** психологічний простір, суверенність психологічного простору, психологічна дистанція, особистісна ідентичність, соціальна ідентичність.

## **ВЗАИМОСВЯЗЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ДИСТАНЦИИ В БРАКЕ И СУВЕРЕННОСТИ КАК ВНУТРЕННИХ ФАКТОРОВ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА СУБЪЕКТА**

*В статье проанализированы понятия суверенности и психологической дистанции как основные топологические характеристики психологического пространства субъекта. На основе эмпирических данных описана линейная зависимость длины психологической дистанции от субъективной оценки семейного благополучия. Выдвинуто предположение, что короткая психологическая дистанция с симбиотическим типом взаимоотношений может быть индикатором как истинной психологической близости с интегрированной личностной идентичностью, так и псевдоблизости, при которой нарушены механизмы идентификации и обособления, дезинтегрирована личностная или социальная идентичность.*

**Ключевые слова:** психологическое пространство, суверенность психологического пространства, психологическая дистанция, личностная идентичность, социальная идентичность.

## **INTER RELATIONSHIP OF PSYCHOLOGICAL DISTANCE IN MARRIAGE AND SOVEREIGNTY AS INTERNAL FACTORS IN THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SPACE OF THE SUBJECT**

*The article analyzes the concept of sovereignty and psychological distance as the main topological characteristics of psychological space of the subject. On the basis of empirical data described a linear subsection between the length of the psychological distance and subjective evaluation*

*of family well-being. It is suggested that short psychological distance with symbiotic type of relationship can be an indicator of how true psychological intimacy with integrated personal identity and pseudo proximity, which violated the mechanisms of identification and separation, disintegrated personal or social identity.*

**Keywords:** *psychological space, sovereignty psychological space, a psychological distance, personal identity, social identity.*

**Постановка проблеми.** Соціальна ситуація, в якій щасливий шлюб розглядався як альтернатива професійному зростанню, вичерпала себе. В умовах формування нової концепції інституту сім'ї, коли союз чоловіка і жінки передбачав особливі вимоги до особистісної автономії і в той же час базується на приналежності до власної сім'ї як до цілого, виникає необхідність вивчення топологічних характеристик психологічного простору суб'єкта. Підвищення потреби у розвитку особистісної самобутності в умовах сімейного оточення відкриває перед дослідником нові пласти вивчення особливостей конституювання психологічного простору особистості, вивчення впливу внутрішніх факторів на формування його структур.

**Аналіз досліджень.** У практиці теоретичних і методологічних досліджень стали все частіше використовуватися топологічні категорії. Їх використання пов'язане з орієнтацією психології на некласичну методологію, поворот від особистості до суб'єкта. Психологічний простір і суміжні з ним поняття метаіндивідуального світу (Дорфман Л.Я. 2006), простору буття (Рябікіна З.І., 2005, Татенко В.О., 2006), життєвого простору (Шкуратова І.П., 2007, Титаршко Т.М., 2003, 2008) є одними з основних характеристик суб'єкта. Нині не існує єдиної думки дослідників в тому, що є психологічний простір. Як описова характеристика вона включає в себе декілька топологічних понять і є результатом розвитку особистості як суб'єкта. Межі Я і їх форма існування, психологічна дистанція визначаються як основні параметри психологічного простору.

Психологічний простір в теорії К. Левіна є динамічним утворенням, що постійно модифікується, звужуючись і розширюючись. Його зміни допускаються за трьома головними напрямками: першим або темпоральним, що проявляє себе у розширенні/звуженні психологічного минулого і майбутнього, другим, що проявляє себе у розширенні/звуженні меж і диференціації області реальності сьогодення, третім — що полягає у розширенні/звуженні меж і диференціації області реальності — ірреальності. Дж. Веллуд відмічав, що К. Левін постулював маргінальну природу психологічного простору людини, зазначаючи, що його динаміка зосереджена на межах [2].

Межі в концепції гештальт-терапії Ф. Перлза розглядаються як широке проявлення різноманітних граней «Я»: тілесності, звичного, проявлення відкритості і щирості [4].

С.К. Нартова-Бочавер визначає психологічний простір як суб'єктивно значущий фрагмент буття, який визначає актуальну діяльність і стратегію життя людини і включає комплекс фізичних, соціальних і психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює. Суверенність є певід'ємним феноменом меж психологічного простору, що має когнітивні, емоційні і поведінкові маркери.

Межі визначають ідентичність людини, представляють інструмент рівноправної взаємодії і селекції зовнішніх впливів і позначають межі особистісної відповідальності. Як порушення, так і підтримання меж закріплюється в Я-концепції і виражається в об'єктивній поведінці людини [3].

Згідно концепції С.К. Нартової-Бочав'єр психологічна (особистісна) суверенність є здатністю людини контролювати, захищати і розвивати свій психологічний простір, що заснована на узагальненому досвіді успішної автономної поведінки. Вона являє собою форму суб'єктності людини і дозволяє в різних формах спонтанної активності реалізовувати власні потреби. Суверенність відкривається суб'єкту в переживанні власної автентичності буття, тобто впевненості в тому, що він діє згідно власних бажань і переконань, а також у відчутті своєї доречності в просторово-часових і ціннісних обставинах свого життя, які він створює або бере.

Суверенність розглядається як біполярний конструкт. Протилежний їй полюс визначається як депривованість. Депривованість характеризується переживанням підпорядкованості, відчуженості, фрагментарності власного життя і характеризується труднощами у пошуку об'єктів середовища, з якими людина ідентифікує себе, відчуваючи себе «на чужій території» і не в своєму часі. Суверенність являє системну якість особистості, що склалася еволюційно і соціально. Вона є необхідною умовою її нормального функціонування і розвитку. Емпірично виокремлено три рівні і шість вимірів суверенності.

Феномен психологічної дистанції у різних контекстах відзначається практично у всіх психологічних школах, але в більшості досліджень психологічна дистанція розглядається лише як допоміжне поняття, у якого відсутнє чітке визначення, методика вивчення і база емпіричних даних.

А.В. Петровський у своїй концепції розвитку особистості показав, що на різних етапах вікового розвитку, при включенні в групу і трансляції свого «Я» іншим, особистість по-різному ставиться до побудови психологічної дистанції. Так, при адаптації, особистість сприймає і засвоює зовнішні межі, пристосовується до них. При індивідуалізації вона співвідносить межі власної психологічної дистанції з межами особистісного простору інших. У процесі інтеграції у соціальне середовище людина коригує зовнішні межі психологічної дистанції: звужує або розширює їх у відповідності з необхідністю трансляції власної особистості іншим і прийняття інших як компонента своєї особистості [5]. Психологічний простір людини дозволяє їй адекватно відокремитися, відмежуватися від світу предметів, соціальних і психологічних зв'язків, які представляють середовище її життєдіяльності. Але в залежності від того, чи сприймається навколишній світ як ворожий або споріднений, будується і власна активність людини, приймаючи або агресивне, або кооперативне забарвлення. Оптимальна розвиненість кордонів «Я» визначає ставлення особистості до себе в родині як малому соціуму.

Про приналежність психологічного простору до виміру «Я» і соціального виміру говорив Е. Еріксон. Він вказував на існування потреби в певній психологічній дистанції для підтримки ідентичності (особистісної і соціальної). Феномен ідентичності припускає два різноспрямованих вектори, що закладені філо- і онтогенетично: прагнення до злиття з соціальним оточенням і прагнення до збереження себе. Слідом за Е. Еріксоном, можна визначити три основні функції психологічної дистанції: регулювання контактів між «Я» і соціаль-

ним світом; налагодження і підтримка зв'язку між «Я» і соціальним світом; самовизначення і підтримання соціальної ідентичності [6].

Операціоналізуючи поняття психологічної дистанції в шлюбі, Ю.В. Курбаткіна визначає його як базову системну якість подружніх відносин, міру добровільного зближення подружжя, що визначає готовність прийняти («допустити») іншого у власний психологічний простір і регулювати ступінь спільності психологічного простору в єдності його шести вимірів: тілесного, територіального, речового, часових звичок, соціальних зв'язків, цінностей [1].

**Мета дослідження.** Визначити параметри психологічного простору, що впливають на задоволеність шлюбом.

**Методи дослідження.** У дослідженні використано такі емпіричні методи: опитувальник «Задоволеності шлюбом» (ОЗШ, В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко), призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом; опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ, Е.Г. Ейдемільер, В. Юстицький), спрямований на вивчення загального фону переживань суб'єкта, пов'язаного з його позицією у сім'ї. Для виявлення психологічної дистанції на підставі визначення ступеня близькості (віддаленості) суб'єкта відносно до членів сім'ї, виду взаємовідносин між подружжям використовувалася проєктивна методика вимірювання психологічної дистанції О.І. Медведської. Для діагностики суверенності психологічного простору використовувалася методика «Суверенність психологічного простору» (СПП, С.К. Нартової-Бочавер). При статистичній обробці даних здійснювалися: розрахунок показників описової статистики, кореляційний аналіз, порівняння середніх за критерієм Стюдента, дискримінантний аналіз. Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою комп'ютерного пакету SPSS for Windows v.17.

**Результати та їх обговорення.** Запропонована дослідницька позиція ґрунтується на положенні про оптимальну психологічну дистанцію, яка дозволяє підтримувати рівновагу між прагненням до злиття з партнером шлюбної пари і відчуженням від нього. З цієї точки зору психологічна дистанція в шлюбі є базовою системною характеристикою шлюбних відносин.

У дослідженні взяли участь 21 шлюбна пара (42 особи обох статей) зрілого віку (від 21 до 35 років) зі стажем шлюбних відносин від 1 до 10 років.

Унаслідок опрацювання емпіричних даних за методикою вимірювання психологічної дистанції О.І. Медведської було визначено три основні групи респондентів з різної довжиною психологічної дистанції. За отриманими даними у 61,9% опитаних (13 подружніх пар, 26 осіб) виявилася середня психологічна дистанція з плідними взаємовідносинами, яка виступає оптимальною зоною для побудови взаємин з іншими людьми та особистісного зростання, для якої характерні прояви доброзичливості, чуйності, приязності. Для 28,57% опитаних (6 подружніх пар, 12 осіб) характерно прояв короткої психологічної дистанції з симбіотичним типом взаємовідносин. Даний тип психологічної дистанції проявляється у тісному зв'язку з іншими людьми, психологічній залежності з емоційними проявами прихильності, страху перед розлукою, «причепливістю», нав'язливістю. Довга психологічна дистанція з відчуженим типом взаємовідносин притаманна 9,52% (2 подружні пари, 4 особи). Тут слід зазначити, що в парах з довгою психологічною дистанцією відчу-

женість у відносинах визначають жінки, в той час як чоловіки в тих же парах вважають дистанцію середньою.

Для статистичної перевірки отриманих результатів проведено процедуру дискримінантного аналізу з використанням покрокового методу. Щодо класифікації в цілому, то відсоток збігу реальної класифікації і класифікації об'єктів за допомогою канонічних функцій становить 81% за результатами дискримінантного аналізу. Така точність передбачення, підтверджує об'єктивність класифікації за проективною методикою вимірювання психологічної дистанції і вказує на правильність обраного методу.

За результатами дискримінантного аналізу виділені і змінні, на основі яких з високим рівнем достовірності можна прогнозувати довжину психологічної дистанції і тип взаємовідносин, з цєю пов'язаний ( $\chi^2$ -квадрат 23,67,  $p=0,0001$ ). Такими змінними виявилися рівень задоволеності шлюбом і суверенність часових звичок (таблиця 1).

**Таблиця 1**

**Алгоритм визначення психологічної дистанції за даними дискримінантного аналізу (лінійні коефіцієнти дискримінантної функції Фішера)**

|                             | Психологічна дистанція |         |        |
|-----------------------------|------------------------|---------|--------|
|                             | коротка                | середня | довга  |
| Рівень задоволеності шлюбом | 0,828                  | 0,676   | 0,207  |
| Суверенність часових звичок | 1,225                  | 1,776   | 1,857  |
| (Константа)                 | -20,021                | -19,054 | -      |
|                             |                        |         | 11,513 |

Порівняльний аналіз середніх значень за досліджуваними показниками показав існування статистично значущих відмінностей за змінними, що були виокремлені дискримінантним аналізом (таблиця 2).

**Таблиця 2**

**Порівняльний аналіз показників у груп з різними типами взаємовідносин, в залежності від довжини психологічної дистанції**

|     | Симбіотична |       | Плідна     |       | Симбіотична |       |
|-----|-------------|-------|------------|-------|-------------|-------|
|     | Плідна      |       | Відчужена  |       | Відчужена   |       |
|     | t-критерій  | p     | t-критерій | p     | t-критерій  | p     |
| РЗШ | 2,58**      | 0,014 | 4,27**     | 0,000 | 6,87**      | 0,002 |
| СЗ  | 3,94***     | 0,000 | 1,53       | 0,140 | -0,98       | 0,342 |

\*\*\* значимість на рівні  $p<0,001$

\*\*значимість на рівні  $p<0,01$

РЗШ – рівень задоволеності шлюбом;

СЗ – суверенність часових звичок.

Середній показник задоволеності шлюбом в групі з короткою психологічною дистанцією і симбіотичним типом взаємовідносин дорівнює  $36,5 \pm 0,98$  балів і належить до рівня вдалого шлюбу; середній показник за шкалою суве-

ренність часових звичок —  $6,92 \pm 0,47$ . Середній показник задоволеності шлюбом в групі з середньою психологічною дистанцією і плідним типом взаємовідносин дорівнює  $30,19 \pm 1,14$  балів і відноситься до рівня скоріше вдалого шлюбу; середній показник за шкалою суверенності часових звичок —  $9,15 \pm 0,34$ . Середній показник задоволеності шлюбом в групі з довгою психологічною дистанцією і відчуженим типом взаємовідносин дорівнює  $18 \pm 0,5$  балам, що відповідає рівню швидше невдалого шлюбу; середній показник за шкалою суверенності часових звичок —  $7,05 \pm 0,5$ .

Таким чином високий показник задоволеності шлюбом притаманий суб'єктам шлюбних відносин з короткою психологічною дистанцією і симбіотичними взаємовідносинами, помірний — з середньою психологічною дистанцією і плідними взаємовідносинами, низький — з довгою психологічною дистанцією і відчуженими взаємовідносинами.

Показник суверенності часових звичок у групах, що досліджувалися, лежить в межах середнього рівня значень. Але він статистично вищий у групі з середньою психологічною дистанцією у порівнянні з показником у групі з короткою психологічною дистанцією ( $p < 0,001$ ). Крім того, у групі з короткою психологічною дистанцією більший відсоток депривованої суверенності часових звичок, ніж у групі з середньою психологічною дистанцією.

Кореляційний аналіз зв'язків між показниками сімейного благополуччя і суверенності у групах, що досліджувалися, показав існування кореляційних зв'язків між окремими показниками (таблиця 3).

Таблиця 3

Кореляційні зв'язки між показниками сімейного благополуччя і суверенності

| Ш<br>кали | Симбіоти<br>чна | Пл.<br>ідна | Відчужена          |                    |                    |        |
|-----------|-----------------|-------------|--------------------|--------------------|--------------------|--------|
|           | РЗШ             | РЗШ         | Провина<br>у сім'ї | Тривога<br>у сім'ї | Напруга<br>у сім'ї | ЗСТ    |
| СФТ       |                 |             | 0,962*             |                    |                    | 0,957* |
| СТ        |                 |             |                    | 0,958*             |                    | 0,961* |
| СР        |                 |             |                    |                    | 0,964*             | 0,985* |
| СЗ        |                 | 0,581**     |                    |                    |                    |        |
| СЦін      | 0,637*          |             |                    |                    |                    |        |

\* Кореляція значима на рівні 0.05 (2-сторон.).

\*\* Кореляція значима на рівні 0.01 (2-сторон.).

РЗШ — опитувальник задоволеності шлюбом

ЗСТ — загальний рівень сімейної тривоги

СФТ — суверенність фізичного тіла

СТр — суверенність території

СР — суверенність речей

СЗ — суверенність звичок

СЦін — суверенність цінностей

У групі з короткою психологічною дистанцією і симбіотичними взаємовідносинами високий рівень задоволеності шлюбом припускає високий рівень

суверенності цінностей ( $p < 0,05$ ). Для групи з оптимальною зоною побудови взаємин високий рівень задоволеності шлюбом припускає високий рівень прояву суверенності часових звичок ( $p < 0,01$ ). У групі з довгою психологічною дистанцією і відчуженими взаємовідносинами спостерігаються позитивні кореляційні зв'язки на між суверенністю фізичного тіла і відчуттям провини у сім'ї, загальним рівнем сімейної тривоги; суверенністю території і рівнем тривоги у сім'ї, загальним рівнем сімейної тривоги, суверенністю речей і напругою у сім'ї, загальним рівнем сімейної тривоги ( $p < 0,05$ ).

**Висновки.** Рівень задоволеності шлюбом пов'язаний з психологічною дистанцією, що виникає між суб'єктами шлюбних відносин. Високу задоволеність шлюбом визначають подружжя з симбіотичним типом взаємовідносин, помірну — з плідним типом взаємовідносин, низьку — з відчуженим типом взаємовідносин. Лінійна залежність довжини психологічної дистанції з її типом взаємовідносин з рівнем задоволеності шлюбом як показником сімейного благополуччя ставить питання про психологічну близькість і псевдоблизькість, і може бути результатом подальшого дослідження. Отже за результатами нашого дослідження симбіотичні взаємовідносини характеризуються як відносини з ідентичною системою цінностей і водночас з високою потребою до контролю організації просторового середовища партнера, його розпорядку, цілей і намірів, а також жорсткою впорядкованістю статусно-сімейних ролей, домінування / підпорядкування. Якщо перша характеристика є особливістю психологічної близькості з інтегрованою ідентичністю, то друга — відношеннями, при яких порушені механізми ідентифікації і відокремлення, дезінтегрованою особистісною чи соціальною ідентичністю.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Кураткина Ю.В. Психологическая дистанция в браке : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Юлия Викторовна Курбаткина. — М., 2007. — 26 с.
2. Левин К. Динамическая психология [Текст] : избранные труды / К. Левин ; под общ. ред. Д. А. Леонтьева, Е. Ю. Натяевой. — М. : Смысл, 2001. — 572 с.
3. Нартова-Бочавер С.К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии / С.К. Нартова-Бочавер. — СПб. : Питер, 2008. — 400 с.
4. Перлз Ф. Опыты психологии самопознания / Ф. Перлз, Р. Хефферлин, П. Гудмэн. — М. : Гиль-Эстель, 1993. — 240 с.
5. Петровский, А.В. Личность. Деятельность. Коллектив / А.В. Петровский. — М. : Политиздат, 1982. — 255 с.
6. Эриксон, Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. — М. : Флинта, 2006. — 352 с.

## INTER RELATIONSHIP OF PSYCHOLOGICAL DISTANCE IN MARRIAGE AND SOVEREIGNTY AS INTERNAL FACTORS IN THE ORGANIZATION OF PSYCHOLOGICAL SPACE OF THE SUBJECT

Akimova Larisa

*Abstract. The article presents the results of theoretical analysis of foreign concepts of psychological space of the subject and summarized*

that the self-borders and their form of existence, the psychological distance are the main parameters of psychological space. Concepts of sovereignty and psychological distance as the main topological characteristics of psychological space of the subject are analyzed. Sovereignty is described as a bipolar construct (sovereignty – deprivation). It was defined functions of psychological distance such as the regulation contacts between «I» and the social world, establishing and maintaining the connection between «I» and the social world, self-determination and the maintenance of social identity. Research presented a position that is based on the statement of the optimal psychological distance. Empirically investigated peculiarities of manifestation of psychological distance in marriage, sovereignty psychological space, subjective well-being indicators of marital relations (marital satisfaction, family anxiety). It was proved that the psychological distance in marriage can be determined based on the level of satisfaction with marriage and sovereignty temporary habits. Based on empirical data described a linear subjection between the length of the psychological distance and subjective evaluation of family well-being. It was noted that the highest satisfaction with marriage peculiar to spouses with symbiotic type of relationship, moderate – with fruitful relationship type, low - with estranged relationship type. It is suggested that short psychological distance with symbiotic type of relationship can be an indicator of how true psychological intimacy with integrated personal identity and pseudo proximity, which violated the mechanisms of identification and separation, disintegrated personal or social identity.

**Keywords:** psychological space, sovereignty psychological space, a psychological distance, personal identity, social identity.

## **ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОМПОНЕНТІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА СТИЛЮ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

**УДК 159.922+157**

**Малигіна Г.С.**

Стаття присвячена дослідженню відповідальності як інтегральної якості зрілої особистості. З позиції сучасної психології відповідальність розглядається як окрема психологічна категорія, а точніше – категорія, основою якої є особистісна риса, або як різні категорії – почуття відповідальності, властивість особистості, здібності відповідати, готовність (установки) до відповідальності, риси характеру та ін. Проте, незважаючи на широку представленість в науці цієї проблематики, дослідження взаємозв'язку досліджуваної якості із стилем міжособистісної взаємодії відсутні.

**Ключові слова:** відповідальність, атрибуція відповідальності, тривожність, locus контролю, детермінація відповідальності, стиль взаємодії.